

Spis najprej raziskuje načine, kako se konstituira identiteta avtobiografskih študij kot interdisciplinarnega projekta na konfliktnem področju konkurenčnih disciplin. Sledi raziskava načinov pojavljanja identitete v avtobiografijah in v avtobiografskih študijah, na koncu pa še kratek pregled o naraščajočem interesu za pojav, ki ga je mogoče imenovati "osebna kritika" ali "osebni pristop" (angl. "personal criticism") in ki hkrati na novo konceptualizira naravo literarne vede ter utemeljuje identiteto kritika.

Tema identitete vključuje kompleksno mešanico kulturnega in osebnega, ki vzajemno delujeta v različnih proporcijah. Govoriti o identiteti nasploh implicitno pomeni oddaljiti se od diskurza, kakršen je ortodokсни marksizem ali v manjši meri althusserianizem, in od njenih determinističnih oznak "pozicija", "situacija" in "umestitev". Ti termini seveda ostajajo središčni v sedanjih debatah, vendar v zelo različnem sklopu pomenov, ključnih za razmišljanje o kulturni in politični identiteti.

Kratek pregled najbolj pomembnih premikov v razmišljanju o teh predpostavkah bi zajel zaton teh starejših pozicij, obči dvom o velikih zgodbah (Lyotard), če že ne njihov konec, osredotočenje na *imaginaire* (Castoriadis), naraščajočo zavest o etnični različnosti in specifičnosti v vzpostavljenih (čeprav ne nespornih) narodih-državah in nedaven, pa pomemben pojav novih narodov-držav. Navkljub vsem ali zaradi vseh teh sprememb je videti, da smo v marsičem blizu mnogim zavzemanjem šestdesetih let: s kakršnokoli že upravičenostjo in dodatno preciznostjo, dogodila se je "vrnitev k subjektu".

Avtobiografija je vsekakor eno najbolj izpostavljenih mest, na katero so bile naslovljene predpostavke identitete in subjektivitete. Preučevanje avtobiografije je prav tako podjetje, katerega identiteta je problematična: moja knjiga o avtobiografski literarni zgodovini, ki je tik pred izidom, raziskuje smer, kjer je avtobiografija bila predmet območnih zahtev različnih disciplin od psihologije do literature. V tem spisu najprej raziskujem načine, kako se je identiteta avtobiografskih raziskav utemeljevala kot interdisciplinarni projekt, delujoč na bojnem polju med konkurenčnimi disciplinami; nato bom raziskala načine, kako se je identiteta usmerjala v avtobiografije in v avtobiografsko literarno vedo ("autobiographical criticism"), in na koncu bom preletela povečano zanimanje za tako imenovani "osebni pristop" ("personal criticism"), pri katerem je avtobiografski moment kritične dejavnosti postal središčen, tako v smislu izpostavljanja identitete kritika kot glede rekonzepcionaliziranja narave same literarne vede.

1. Identiteta avtobiografskih študij

Interdisciplinarnost je potencialno predpostavljena, kjerkoli gre za disciplinarno specializacijo; utemeljiti neko disciplino pomeni vzpostaviti mejo, ki ne zahteva samo stalnega nadzora, temveč, če že ne bo popolnoma zaprta, prav tako določen niz pravil, ki bodo regulirala čezmejni promet in vzdrževala red na mejnem območju. V svoji najbolj preprosti obliki si interdisciplinarni pristop prizadeva olajšati ozkost disciplinar-

ne specializacije; še več, pojavlja se lahko kot napoved post-disciplinarnega duhovnega sveta.

Če postajajo meje neudobne za obmejne prebivalce, jih lahko odtehtajo koristi, navidezne ali realne, za one bolj v notranjosti: konsenz, homogenost, predvidljivost in udobna gotovost, da je arbitrarnost kulturne variacije omejena vsaj na lokalni bazi. Kritika disciplinarne specializacije se ne more opirati zgolj na opozarjanje o arbitrarnosti mejnih mest in težav, ki jih povzroča tistim na periferiji; radikalni kritik mora zagovarjati trditev, ali da posamezna disciplina ne razmejuje duhovnega sveta na pravi način, ali da je pravi smisel take delitve zmoten. V praksi lahko interdisciplinarnost pomeni karkoli od sodelovanja med uveljavljenimi disciplinami, kjer te discipline in njihove meje ostajajo nespremenjene, pa do bolj odprtega procesa, kjer lahko izgubljajo svojo tradicionalno identiteto. Na primer, interdisciplinarni seminar lahko pomeni bodisi takšnega, v katerem sodelujoči iz različnih disciplin prenaša svoje posebne perspektive na določeno temo, bodisi takšnega, kjer se javlja poskus, ki ni nobena posamezna disciplina niti kakšna enostavna kombinacija več disciplin. Takšen način lahko na koncu, paradoksalno, pripelje do formacije neke nove discipline, kot v nedavnem udejanjenju "kulturnih ved".

Področje angleške literature je kljub svoji trdni institucionalni zgradbi dvoumno uravnovešeno med disciplinarnim in interdisciplinarnim. Vendar je mogoče trditi, da je raznolikost anglističnih raziskav oziroma načinov, kako so zaobjemale različna nova področja raziskovanja in nove pristope, bil njihov način preživetja. Celo v osrednjem primeru študija angleških literarnih tekstov samih, se da dokazati, kar je nedavno storil Jonathan Culler, da "pisanje o literaturi ni znanost, ali celo disciplina, ampak spremenljiva zbirka različnih projektov" (*Framing the Sign*, str.4). Čeprav je ta karakterizacija literarne vede vabljava z več plati, je vredno pripomniti, da se Culler verjetno opira na precej poenostavljeno kontrastiranje z znanostjo, mišljeno kot homogena in stabilna dejavnost, na mit, ki sta ga moderna filozofija in zgodovina znanosti že korenito spodkopali. Takšna kontrastiranja so že prežela teorije o literaturi. Suverena svoboda in fluidnost literarne vede se premnogokrat potrjuje skozi zanikane in oslABLJENE posebnosti drugih disciplin, tako da oporeka drugim področjem načine kompleksnosti in raznovrstnosti, ki jih zagovarja za angleško in druge literarne vede. Mogoče je trditi, da so takšne označitve skupaj s sovpadajočimi nesporazumi okrog drugih disciplin že pogosto zavirale uveljavitev in razvoj interdisciplinarnih projektov bolj zahtevne vrste.

Ko so kritiki od sredine devetnajstega stoletja dalje staveli na literarni status avtobiografije, so nujno bili podvrženi implicitnemu ali eksplicitnemu izzivu različnih nastajajočih ali uveljavljenih disciplin: predvsem filozofiji, psihologiji in zgodovini. V filozofskem smislu je avtobiografija zagotavljala, vsaj na eni ravni, zelo zeleno enotnost subjekta in objekta vedenja - skozi skupno identiteto avtorja in avtobiografskega subjekta. Pomemben in soroden pojem avtobiografske literarne vede je "introspekcija". Konceptualen problem, kako lahko duh istočasno opazuje in je opazovan, se je pojavil kot korelat dualizma duh-telo v sedemnajstem stoletju in je postal središčnega pomena za znanost, predvsem pa za psihologijo v poznem devetnajstem stoletju. In končno, zgodovina si je prizadevala

uveljaviti hegemonijo nad avtobiografskim pisanjem z osredotočenjem na takšna vprašanja kot so reprezentativni posamezniki in medsebojni odnosi med sedanjo zavestjo in pripovedovano preteklostjo.

Potreba, da bi avtobiografijo razumeli kot specifično literarno obliko, je vzniknila v kontekstu spopadov med novimi disciplinami za posebna podočja in definiranja jezika, resnice in védenja. Takšne debate imajo korenine v zgodnejšem nastanku disciplin, in ti disciplinarni konflikti so bistvenega pomena za razumevanje vprašanj v razpravah o provenienci same avtobiografije. Konkurenčne trditve različnih disciplin pogosto temeljijo na podobnih ali identičnih osnovah. V nedavni literarni študiji o avtobiografiji navaja ameriški kritik James Olney nekaj komentatorjev, ki za avtobiografijo trdijo, da nam lahko omogoči razumevanje vprašanja "Kako naj živim?" Zdi se, da obstaja zveza med spopadi disciplin za avtobiografijo in prizadevanji novih disciplin, da bi odgovorile na isto vprašanje. Razprava o "dveh kulturah" v Britaniji v zgodnjih šestdesetih - o nasprotju med literaturo in znanostjo - je oživila spore poznega devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja o tem, katero območje védenja - literatura ali sociologija - ponuja najbolj temeljita in najbolj vsestranska vodila za življenje. Trdim, da ima avtobiografija poseben pomen v teh kontekstih prav zato, ker jo lahko legitimno uporabljajo kot vir psihologi, zgodovinarji, sociologi in literarni kritiki. Slepa ulica, v katero so mnogi literarni kritiki zašli, ko so si prizadevali opredeliti bistveno in resnično naravo avtobiografije ter njeno pravo disciplinarno umestitev, je posledica njihovega nesporazuma, da bi priznali disciplinam, kakor tudi zvrstem, zgodovino in stalno spornost njihovih mej.

Avtobiografska literarna veda je vedno postavljala v središče zgledno kvaliteto avtobiografa. Seveda je v dvajsetem stoletju v Britaniji prišlo do premika od čezmerno moralnega in didaktičnega okvira do socioloških in psiholoških prizadevanj ter do iskanja "splošnih zakonov" ali tipologij človekove narave. Tako je literarno preučevanje ustvarilo ali reafirmiralo svoje lastne tipologije - npr. tripartitno delitev na epiko, dramatiko in liriko - in te kategorije vrst so prekrivale zgodovinske faze in psihologistične "karakterologije". Karakterologija in njena osnovanost na "etologiji", ki jo je John Stuart Mill definiral kot "znanost o formiranju karakterja", sta seveda bili znanosti, čeprav danes nasploh pozabljeni, bili sta osrednji značilnosti viktorijanskega zemljevida znanja in verjetno sta imeli pomemben vpliv na bolj uspešne discipline. En vidik sodobnega interdisciplinarnega preučevanja - ki bi ga morda morali ponovno opredeliti kot preučevanje interdisciplinarnega prostora - bi utegnilo biti ponovno raziskovanje teh zgodnjih disciplin, ki niso preživele do danes.

Za avtobiografsko preučevanje je značilno, da se je bodisi asimiliralo bodisi znašlo v nasprotju z znanstvenim raziskovanjem. Razprave o dejanski ali fiktivni naravi avtobiografskega pisanja so bile v nedavnih kritičnih diskusijah osrednjega pomena, toda zdi se, da je bolj zanimivo raziskovati spore med disciplinami o tem, ali je bila znanost ali umetnost tista, ki je najbolje zadovoljila ideal človekovega samopozna(va)nja. Harold Nicolson je npr. na začetku tega stoletja izrazil bojazn, da bi se posebne biografije (in širše, avtobiografije) - medicinske, sociološke, estetske, filozofske - "pokazale destruktiv-

vne za literarne vrednote". Nicolson in André Maurois sta oba bolj težila k združitvi "znanstvene" biografije z medicinskimi anamnezami kot pa k posplošenju zakonitosti iz individualnih pričevanj. Maurois si je seveda še posebno prizadeval zagovarjati nujno relativni značaj historične interpretacije nasproti pozitivistični podobi prirodoslovnih znanosti. To pa je premeščalo zgodovinsko pisanje v "literarno" področje ustvarjanja in domišljije, k iskanju "ne samo resničnosti dejstev, ampak tiste globlje resnice, ki je poetična resnica". Druga in še pogosteje izbrana možnost je bilo soočanje avtobiografije kot literature s pejorativno zaznamovanim pozitivističnim prikazom zgodovine. V obeh primerih se je mogoče spomniti na to, kako je I. A. Richards razmejeval med preverljivim (verifiable) in nepreverljivim (non-verifiable knowledge) ter referencialnimi in emotivnimi razsežnostmi jezika, ki omogočajo vlogo umetnosti kot "psevdo-trditve", "oblike besed, katerih znanstvena resničnost ali neresničnost je irelevantna za obravnavani namen". Podobno kot je Culler literarno vedo soočil s pozitivističnim naravoslovjem, se omenjeni kritiki sklicujejo na preveč naglašeno nasprotje s pozitivistično historiografijo. To na splošno kaže, da je najboljši način, kako razumeti predstave kritikov o njihovi disciplini, ta, da smo posebej pozorni, kaj izjavljajo o disciplinah, ki niso njihove.

Za sklep svoje diskusije o avtobiografiji in ustroju disciplin naj na kratko omenim dva momenta, v katerih je bilo videti, da igra avtobiografija prav posebno središčno vlogo v interdisciplinarnem pristopu k organiziranosti vedenja. Prvi – in verjetno najnezatnejši poskus lociranja avtobiografije v splošno arhitektoniko humanističnih znanosti – je bil poskus Diltheya s konca devetnajstega stoletja. Dilthey se je v času, ko so individualne humanistične znanosti, kot psihologija in filologija, postale vse bolj specializirane in profesionalizirane, posebej zanimal za njihove splošne značilnosti in njihov medsebojni odnos. Njegova interdisciplinarna sinteza je vse preveč zakopana v pojem objektivnega duha, da bi lahko bila privlačna v svoji prvotni obliki. Moderni ekvivalent bo vsekakor moral bolj upoštevati razlike med humanističnimi znanostmi in morebiti, kot je predlagal Derrida, med njimi in filozofijo.

V sedemdesetih letih je v Združenih državah izbruhnilo navidezno interdisciplinarno področje, ki so ga njegovi zagovorniki opisali kot "avtobiografske študije" in si ga zamišljali kot "novo disciplino". V praksi pa so bili njeni parametri predvsem literarni, zasnovani na specifičnem kontekstu akademskih literarnih preučevanj in zaznamovani z boji npr. med formalističnim in humanističnim pristopom. Orisala sem že disciplinarne spopade okrog avtobiografije, kjer so tako psihologija in zgodovina kot literarne vede postavile svoje zahteve. Z vzponom angleščine kot akademskega predmeta je potreba po definiciji specifično literarnih kvalitete avtobiografije postavljal nove zahteve. To pa je pogosto imelo za posledico poudarek na njenih strukturalnih in formalnih lastnostih, ki jih deli s fikcijo. Toda avtobiografijo so prav tako uporabili za redefinicijo, kaj naj bi anglistične študije pomenile. Neka raziskava poznih šestdesetih let se je lotila avtobiografije z vidika številnih transformativnih funkcij in precej spodbudila transformacijo literarnih raziskovanj ter vrnitev k socialnim in zgodovinskim kontekstom literature: prav zato je vztrajala, da bi se avtobiografije "morale predavati kot *literatura*". James Olney

govori o utrjevanju jaza in s tem o zagotavljanju "razširjenega območja za literaturo" skozi študij avtobiografije. Obstaja sicer pomanjkljiva evidenca, ali je tako imenovana "nova" veja "avtobiografskih preučevanj" sploh kdaj bila namenjena produciranju nove interdisciplinarne sinteze. Mnogi socialni zgodovinarji in sociologi so sedaj udeleženi v razvoju področja, začrtanega kot "preučevanje življenja" ("life studies"), in zanimivo bo videti, ali je področje, ki ga ustvarjajo, bolj odprto.

2. Identiteta in avtobiografija

Zdaj se nameravam podrobneje posvetiti vprašanju identitete v avtobiografiji in na področju literarne in kulturne teorije, nedavno definirane kot "osebna literarna veda" ali "osebna kritika" ("personal criticism"). Medtem ko bi bilo vprašanje subjektivitete in kulturne identitete nesmiselno omejiti na lingvistično analizo pozicij subjekta, pa je zanimivo videti, da so mnogi spisi na obeh poljih pogosto sledili Benvenistovima tekstoma *The Nature of Pronouns* (1956) in *Subjectivity in Language* (1958) ter se ukvarjali z rabo osebnih zaimkov. Tema identitete nedvomno prežema tako avtobiografijo kot avtobiografski kritikizem, vendar pa je avtobiografija Andréja Gorza *Le Traitre* (Izdajalec, 1958) prav posebno zanimiv poskus, kako je neomarksistično-eksistencialistični Sartrov učencem teoretično obdelal ta vprašanja.

Osnovni namen Gorzove avtobiografije je bil temeljito ekstenzivno razgrniti "teorijo" (marksistično, psihoanalitično, eksistencialistično) kot način razumevanja samega sebe in svoje situacije. Arthur Koestler je v svoji avtobiografiji *Arrow in the Blue* uporabil teorije Freuda in Marxa samo zato, da bi dokazal, kako nezadostne so bile kot načini razlaganja in razumevanja kompleksnosti njegovega življenja. Nasprotno pa Gorza nikakršno stališče o slabem sožitju med teorijo in izkustvom ne privede do opustitve teorije v korist popolnega osredotočenja na izkustvo, ampak do še bolj dosledne raziskave teoretskih tolmačenj. Ne le da ne dopušča, da teorija ni sposobna razložiti življenja, obliko in pomen življenja, kot ga je sam prikazoval in o njem pripovedoval sebi in/ali drugim, verjetno tudi napačno razlaga. Nikakor ne smemo predpostaviti, da je med "živeti življenje" in "pripovedovati o njem" kakršnokoli soglasje.

Le Traitre je avtobiografija, ki nelagodno pritiska na meje in omejenost zvrsti. Samega sebe ne postavlja znotraj "tradicije" avtobiografskega pisanja, niti v veliko zahodno kulturno tradicijo (Avguštin, Rousseau, Goethe) niti v tisto francoske vrste od Montaignea do Rolanda Barthesa. Istočasno prinaša v ospredje vprašanja o avtobiografskem pisanju, ki so, čeprav temeljna, pogosteje minimalizirana ali očem skrita, da ne bi izpostavljala zadev, ki so preveč eksplicitne in zatorej ogrožajo avtobiografsko spodbudo. Med tistimi vprašanji, ki so v Gorzovem tekstu v ospredju, je predpostavka motivacije, ki podčrtuje željo po pisanju o svojem lastnem življenju (in za koga je pisano) ter tisto o odnosu med enkratnostjo ali posameznostjo in "reprezentativnostjo". (Ali avtobiograf na primer skuša opravičiti svoje "avtobiografsko dejanje" s tem da, kot Rousseau, trdi "nobenemu na svetu nisem podoben", ali pa trdi, da predstavlja druge v svojem času in prostoru kot "reprezentativen" individualist?) Postavljajo se tudi vprašanja, ki

so nedavno postala posebej zanimiva v literarni in kritični teoriji – predvsem predpostavke o jazu kot produktu pisanja in o prekrivanju filozofskega in literarnega diskurza. Gre za "intelektualno" avtobiografijo, ki usmerja hladno oko na možganske obsedenosti intelektualcev.

Le Traître je pretežno vznemirljiv tekst, ker trga konvencionalno ravnotežje med zgodbo in komentarjem, pripovedovano izkušnjo in interpretacijo. Čeprav na enem nivoju Gorz pripoveduje "zgodbo" svojega izkustva – kot sin židovskega očeta in katoliške matere v protižidovski predvojni Avstriji in kot izgnanec v Švici v času svoje mladosti, v zgodnjih dvajsetih – je pripoved fragmentirana in Gorz presoja vrednost svojega izkustva predvsem kot prispevek k lastni analizi, ali je bilo njegovo "stanje" "subjektivni" domislek ali "objektivno" dejstvo. Avtobiografija vznemiri naš občutek za prioriteto, predvsem predstavo, da obstajajo neka izkustva, zgodbe, katerih pripovedovanje ne zahteva nobenega utemeljevanja. Razen tega si Gorz ne prizadeva, da bi ustvaril literarno delo, kajti literarno je mogoče definirati kot področje, kjer je neprimerno poizvedovati o motivaciji za pripoved. Na drugi strani Gorz, ali vsaj njegova avtobiografska oseba, izraža neko nelagodje glede filozofskega diskurza. Ugotavlja, da se mora upreti "zahtevi, da ustvari zgled in iz svojega lastnega primera izpelje ponazoritev univerzalne metode; da se ne znajde v Panteonu literature, ampak v splošnih teorijah. Najti mora nekaj drugega. Bolj točno, najti mora kaj za povedati."

Najti kaj za povedati se razkrije bolj kot povod, da najdes nekoga, da mu poveš. V tej "sartrovski" avtobiografiji – kajti gre za Sartrovo metodo, ki predstavlja sredstvo za Gorzovo odrešitev, in Sartre se v tekstu "pojavi" pod psevdonimom "Morel" – je pisanje prepoznano kot pomembno samo, kadar sporoča, in jaz postane nekaj substancialnega samo na tisti točki, ko se zave obstoja drugih. Eden najbolj presenetljivih vidikov te avtobiografije je ta, kako Gorz uporablja pronominalne oblike, da začrta premik od alienacije do neke vrste samoafirmacije. Poglavja v avtobiografiji imenuje Gorz "Mi", "Oni", "Ti" in "Jaz". "Mi", piše Gorz, "obstaja zanj v asketskem pristopu izobražencev k abstraktni univerzalnosti, kjer lahko svoje teorije razširjajo in se sami izgubljajo v anonimnosti splošnega". "Oni", najbolj narativen del teksta, pripoveduje tiste vidike Gorzovega otroštva in mladosti v Avstriji in Švici, ki "se nanašajo na njegovo izločitev iz človeškega sveta"; to poglavje razdeli Gorz v "Izločitev", "Preganjanje" in "Nemogoča ničnost". V "Ti" ("toi") raziskuje "svojo realnost kot oseba v odnosu z drugimi osebami", medtem ko zadnje poglavje "Jaz", ni samo, vsaj delno, napisano v prvi osebi, ampak sega hkrati nazaj k "nastajanju" svoje osebnosti in naprej k napovedi prihodnosti. "En attendant mieux" so njegove sklepne besede.

Dejansko je stopnjevanje iz neosebnega "mi" v samozavedajoči se "jaz" bolj zapleteno, kot lahko daje slutiti ta ocena. Prva oseba se pojavi na samem začetku besedila in se izmenjava s tretjo osebo, na katero se obrača. V zadnjem delu avtobiografije se "jaz" povrne v "on" znotraj nekaj vrstic – "Ni naključje, da sem o sebi vseskozi govoril v tretji osebi... ne glede na vse teoretsko utemeljevanje ga je z grozo navdajal 'jaz'" – in šele nekako v sklepnem delu "jaz" ponovno zaupljivo prevzame svoje mesto, "ko se končno vedenje, ki sem ga pridobil o samem sebi, ujame z mojo lastno izkušnjo". Zadnji od-

stavki se prav tako obračajo na "mi" in potrjujejo potrebo po kolektivnem projektu, onkraj prevelike samozavesti: "To je moja resničnost v očeh tistih, ki so na isti strani kot jaz, kar je zame važno."

Raba zaimkov se še dodatno zaplete z menjavo časov v avtobiografiji. *Le Traître* zrcali v zgledni modernistični maniri proces svojega lastnega pisanja, čeprav se Gorz morda manj zanima za jezikovno avtorefleksivnost kot pa za problem predstavljanja v pomenu nemškega izraza *Darstellung*, tj. za metodološko predpostavko, kako analizirati in prezentirati stanje stvari. Ta predpostavka je prepletena z ono o samoreprezentiranju in s časovno perspektivo, iz katere naj bi bila avtobiografija pisana. Dozdeven projekt avtobiografije - premik od anonimnega "mi" k sebe potrjujočemu "jazu" - v resnici ni mišljen kot možen rezultat napisane knjige razen nekako v tekstu. Nikakršnega občutka za zanesljivo gledišče, s katerega je mogoče o preteklosti pripovedovati kot o nečem že znanem in dovršenem, ni na voljo, niti ni nikakršnega izhodišča za analizo. "Začetek" kot struktura, ki determinira obliko življenja, dobi mesto (podobno kot v Freudovih anamnezah) samo zato, da se skoz analitičen proces razveljavi in se potiska bolj in bolj nazaj v preteklost do točke, kjer njegovo "resnično" bivanje lahko celo postane nevzdržno.

Osredotočenost na "preskakovanje zaimkov" pri identiteti, kar je Benveniste razvil istočasno, ko je Gorz pisal svoj tekst *Le Traître*, je v sedemdesetih obnovil Philippe Lejeune, ki je med sodobnimi kritiki storil največ za teoretično obdelavo avtobiografije kot zvrsti v spisu *Le Pacte autobiographique*. Čeprav omenja primere avtobiografije v drugi osebi (Michel Butor, Georges Pérec) in v tretji osebi, se Lejeune osredotoči na prvo osebo in se sklicuje na Benvenistovo misel, da pojem "jaz" ne obstaja. "Osebnosti zaimki imajo pomen zgolj znotraj diskurza, v samem aktu izjave" (*Le Traître*, str. 197). Prva oseba izraža znotraj izjave identiteto govornega dejanja (fr. *énonciation*) in subjekta izjave (fr. *énoncé*). Avtobiografska pogodba (fr. *pacte*) potrjuje "...identiteto' med imeni avtorja, pripovedovalca in protagonistista" (str. 204). Celo v tem navidezno formalističnem pristopu je Lejeune videl temeljno jamstvo za resnico avtobiografskega pakta, ki leži v domnevni nemožnosti avtorjev, da bi se odrekli svojim lastnim imenom: "Avtobiografski poklic in težnja po anonimnosti nikakor ne moreta prebiti v istem bitju" (str. 209). Lejeune je zatrjeval, da vse probleme identitete in identifikacije, naše ali drugih, rešimo, če pripnemo nedoločljivi "jaz" na lastno ime. Čeprav je izhajal iz lingvističnega okvira in je umestil pojem pakta in pogodbe v socialni in pravni kotekst, je "jamčil" avtentičnost vsega samopomenovanja, v številu tistega v avtobiografiji, v "psihološkem" procesu, kjer lastno ime razreši - četudi fantazmatično - nedoločljivost osebne identitete. V kasnejšem eseju *Autobiography in the Third Person* omenja Lejeune težavnost Benvenistovega poskusa, da bi "ostali na ravni dosledno gramatičnega opisa; vsaka nekoliko poglobljena analiza vloge zaimkov in oseb v izjavi je soočena s priganjajočo nujo po izgradnji teorije subjekta. 'Identiteta' je stalna zveza med enim in mnogimi... Prva oseba vedno skriva... skrivnostno tretjo osebo, in v tem smislu je vsaka avtobiografija po definiciji indirektna" (*On Autobiography*, str. 33-35).

Čeprav Lejeune v tem eseju ne omenja Bahtina, je vzporednica očitna. Holquist takole zapiše v svojem povzetku knjige *Dialogism* (str. 27): "Moj 'jaz' mora imeti dovolj specifične obrise, da poskrbi za razvid naslovljenca: kajti če si eksistenco delita, se bo to pokazalo kot stanje, da je sam naslovljen (rus. obraščennost' ali addressivnost)".

Britanski socialni psiholog John Shotter se eksplicitno sklicuje na Bahtinovo pojmovanje adresivnosti v spisu, ki skuša popraviti zanemarjanje druge osebe in se zavzema za odmik od kartezijanske zasebnosti in posesivnega individualizma k "skupnostni perspektivi" (a communitarian perspective; *Texts of Identity*, str. 137). Dejanske ali možne sodbe drugih so bistveni del naše identitete: "...možnost, da živiš življenje, sprejemljivo za biografsko pripoved... je bistveni del tega, kar naj bo povprečna oseba, kakor tudi, da igraš vlogo nekoga v zgodovinski povprečnih oseb" (prav tam, str. 146).

Ta skupnostni "ti" je lahko način, kako se izognemo temu, da bi izrekli ali vsaj dejansko naslovili "mi", ki je neizogibno videti še bolj problematičen, kakor je bil v času razcveta eksistencializma, ko je Camus v *Upornem človeku* odločno izjavil "upiram se, torej smo". Prav posebej je izrazil nelagodje do rabe prve osebe množine Jean Lyotard v delu *Le Différend* (1983) in v spisu *Missive sur l'histoire universelle* (1984). Če se vprašamo, "ali lahko nadaljujemo z organiziranjem dogodkov v smislu svetovne zgodovine človeštva?", predpostavlja vprašanje, da gre za "mi", ki naj sprejme ali zavrže to ponudbo. Tega "mi" (ki lahko vključuje ali izključuje sklicevanje na tretjo osebo - "oni"), ni mogoče samega zase misliti neodvisno od ideje obče zgodovine človeštva, ki pa sedaj ni več verodostojna. Za Lyotarda modernost implicitno pomeni avtoritaren projekt, govoriti o drugih in za druge, da bi jih vključili v "naše" projekte, tako da bi postali eno z "nami". "V tradiciji modernosti emancipacijsko gibanje pomeni, da tretja stran, ki je prvotno izven tega 'mi' osvobajajoče avantgarde, preneha biti del skupnosti dejanskih govorcev (prva oseba) ali potencialnih govorcev (druga oseba). Ostaneta torej samo ti in jaz. Položaj prve osebe je dejansko v tej tradiciji označen kot oblast besede in pomena..." (str. 48).

Če "vzdržujemo" vprašanje subjekta v Freudovem pomenu, ta "mi" pomeni osvoboditev pred enostavno vzpostavitevjo (fr. réconduite) subjekta modernosti ali njegove parodične oziroma cinične ponovitve v samovolji. To pomeni najprej opuščanje "strukture lingvistične komunikacije (jaz/ti/on), ki so jo moderni, zavestno ali ne, priznavali kot ontološki in politični model" (str. 51).

Čeprav Lyotard v *Le Différend* podrobneje razvije to vrsto argumenta, ni jasno, ali je njegov napad na "mi" kaj več kot primerno sredstvo razlage, s katerim ponazarja svoj skepticizem o domnevno osvobajajočih velikih pripovedih. Temeljna bojazen, da bi "govorili za druge", je izražena v povsem drugačnem kontekstu (brez Lyotardove prav tako skeptične sodbe o prvoosebni avtorski položaju), v novem pojavu, poznanem kot "osebni kritizem" ("personal criticism"). Ta se je razvil deloma iz nedavnega feminističnega zanimanja za avtobiografijo in pa iz bolj splošnega feminističnega ukvarjanja z osebnim; po besedah ene vodilnih ameriških kritičark Nancy Miller "uveljavlja odkrit avtobiografski nastop znotraj umetnosti kritizma."

3. Osebni kriticizem

"Prav sedaj želi vsakdo govoriti o 'identiteti'... identiteta pa postane vprašanje samo, kadar je v krizi, kadar se nekaj, kar naj bi bilo trdno, koherentno in stabilno, premakne zaradi izkušnje dvoma in negotovosti. S tega kota je vnemda, da govorimo o identiteti, simptomatična za postmoderne postavke sodobne politike" (Kobena Mercer).

Ali se tu vidi povratek k eksistencialističnemu obravnavanju identitete? Kobena Mercer opozarja na etični imperativ "avtentičnosti" kot defenzivni odgovor na "skrajno težavnost življenja z razlikami". Robert Young pa je namignil, da se "Sartrov voluntarizem v določenem smislu vrača kot rezultat želje, da bi se obnovile kategorije delovanja in subjekta, kar sovpada s težnjo, da bi se izmotali iz navidezno totalizirajočih sistemov Adorna, Althusserja ali Foucaulta. Sartrov poudarek na subjektu prav tako naleti na odobravanje, kajti mnogi od tistih, ki niso nič več pripravljeni zagovarjati neko splošno teorijo zgodovine kot napredka ene same pripovedi o razrednem boju, so začeli, namesto za vrnitev njegovega korelativa, zagovarjati subjekt, skoraj kakor da bi bil druga najboljša stvar v odsotnosti same zgodovine."

To je del dosti obsežnejše debate. Namen tega mojega prispevka je deloma v tem, kako je "vrnitev k subjektu" povezana z zadevami osebnih zaimkov in položajem subjekta, ki ga nakazujejo. Vredno se je spomniti na Sartrov uvod v Gorzovo avtobiografijo: "Danes sta samo dva načina, kako govoriti o sebi: tretja oseba ednine in prva oseba množine. Vedeti moramo, kako reči 'mi', da bi rekli 'jaz', to je izven vprašanja. Toda tudi nasprotno je res. Če neka samovolja, da bi etablrirala 'mi', najprej oropa posameznike njihove subjektivne podobe, izgine sleherna 'notranjost' in z njo vsi medsebojni odnosi."

Reči "mi" se v devetdesetih letih občuti kot predočevanje problemov, ki jih Sartre (ali v omenjenem smislu Benveniste) ni postavil. Posebej me zanima, kako je odpor do "reči-mi" danes splošno razširjen v feminističnih diskurzih in kako je z zvezami med tem in "avtobiografskim" ali "osebnim" kriticizmom. Izziv črnopoltnih žensk ter etničnih in drugih manjšin do ekskluzivizmov in univerzalizmov belega feminizma je, predvsem v severni Ameriki, pripeljal do previdnosti kolektivističnih zahtev in upravičenosti do zastopanja - kar Nancy Miller v *Getting Personal* poimenuje: čarobni recital "govoriti kot" in imperializem "govoriti za". Millerjeva piše: "Spektakel pomenljivega števila kritikov, ki v svojem pisanju postavajo osebni, je, da ne pozabimo, čeprav ne ravno sprememba paradigme, pa vsaj znak prekretnice v zgodovini kritične prakse."

Avtobiografski diskurz je potemtakem tesno povezan s prizadevanjem, "govoriti za druge" (ali izhaja iz njega). To pa sovpada z naraščajočim nezaupanjem do "neosebности" in "objektivnosti" teoretičnega diskurza: nanj gledajo kot na pseudoobjektivnost, v kateri je zakrita prva oseba in zanikuje "umeščenost" ("situatedness") osebe, ki teoretizira. Ta zahteva po priznavanju subjektivnosti vsekakor ni nova - tako v filozofiji kot v literarni vedi se zdi, da obstaja cikel, v katerem sta tako subjektivnost kot objektivnost izzvani, da kompenzirata obojestranske pomanjkljivosti. Kaže, da se je sedanje razpoloženje, vsaj v angloameriški literarni vedi, pomaknilo prav moč-

no k subjektivnemu polu: "Raje imam opravljivo zrno umeščenega pisanja od akademsko vzvišenega," piše Millerjeva. Specifičnost "avtobiografskega dejanja - tudi avtofikcionalnega" nasprotuje "grandioznosti abstrakcije, kakršna onemogoča tisto, kar sem imenovala kriza predstavljalivosti (representativity)." Zdi se, da Millerjeva dejansko vidi abstrakcijo "predstavljalivosti" (v smislu govoriti-kot ali govoriti-za) kot bolj sporno od univerzalizma velikih teoretskih pripovedi.

Avtobiografski ali "osebni" kriticism, piše Millerjeva, - podobno kot preučevanje avtobiografije - "ima deloma opravka s postopnim in mogoče neizogibnim usihanjem entuziazma za način Teorije, katere avtoriteta - čeprav različno - je bila navsezadnje odvisna od teoretske izpraznitve samih socialnih subjektov, ki so jo producirali." Politika identitete je vsekakor privedla do pojma predstavljalivosti, ki je prav tako problematičen kot psevdo-objektivno teoretiziranje. Avtobiografski kriticism se poraja iz krize te predstavljalivosti in usihanja entuziazma za prej opisani način teorije. "Vprašanja, ki so pred nami iz kritične teorije", piše Millerjeva, "so nekako takšna: ali si lahko - za feminizem - zamislimo avtoreprezentativno prakso, ki ni zaobsežena z vnaprej odrejenimi tropi predstavljalivosti." Zahteve do predstavljalivosti so problem tako za uporabo "mi" kot za "jaz", ki trdi, da vključuje "drugega" in govori zanj.

Druga ameriška kritičarka Mary Ann Caws razlaga, da je osebni kriticism zaznamovan z "določeno intenziteto izročanja samega sebe aktu pisanja", toda zatrjuje, da ta "soudeležnost v subjektu, ki ga vidimo in o katerem pišemo, ne zahteva nujno avtobiografske samopredstavitve". Drugače povedano, kritikove samoumeščenosti ne spremlja nujno izpovedna gesta. Cawsova je dejansko najbolj izrazita eksponentka osebnega kriticisma, in hoče nasprotno od Millerjeve obnoviti kolektivni zaimek: "reči 'mi' je pod udarom", pravi v nedavni diskusiji. V bolj idealiziranem modelu branja pri Cawsovi postane literarna veda oziroma kritika konverzacija: "Prav v taki doživljajski velikodušnosti občestva so značaji znotraj in zunaj teksta lahko zbrani, brani skupaj, videni skupaj. Takšen pristop je premišljeno nasprotje hladni znanosti, ni pa v nasprotju z dejstvi; sestavlja ga neomajno prepričanje o vpletenosti in povezanosti, o toplini in odnosu." Cinično bi lahko pripomnili, da Cawsova vzpostavlja skupnost "mi", ki znotraj varnega prostora odgovarja na probleme, ki jih druge grupe zastavljajo o sestavinah tega "mi", tako da predlaga dialog med (morda) mrtvimi avtorji, fikcionalnimi značaji, osebnim pristopom in domnevnimi bralci kot kritičnimi spremljevalci in nosilci istih vrednot.

Vrsta drugih feminističnih kritičark vidi "vrnitev k subjektu" kot paradoksalno v zvezi z ženskami, ki niso nikoli, kot pravi Elizabeth Fox-Genovese, "imele možnost pisati v svojem lastnem imenu ali v imenu svoje vrste, še manj pa v imenu kulture kot celote". Po besedah Nicole Ward Jouve "moraš najprej imeti svoj jaz, predno ga lahko dekonstruiráš". To se seveda nanaša na širše vprašanje, ali dekonstrukcija ovira ali ne ovira poskuse feminističnih mislecev, da bi oblikovali novo identiteto, seveda pa ne gre pozabiti, kot je rekla Nicole Ward Jouve, da ni "nič lažje reči 'jaz' kot postaviti teorijo". In končno, zelo pomemben premik v feministični socialni teoriji je povezovanje feministične avtobiografije ter feministične meto-

dologije in/ali epistemologije, kjer je poudarek na doživetju in medsebojnem razmerju med raziskovalcem in ljudmi, ki jih proučuje – model, kjer "je vsako vedenje avtobiografsko umeščeno v posebnem socialnem kontekstu doživljanja in vedenja" (Liz Stanley). Pozivi za novo feministično epistemologijo so torej tesno povezani s poudarkom na perspektivističnem vedenju, kot ga poudarja osebni pristop. Vprašanje predstavljalosti ostaja po mojem mnenju precej zmedeno, če pomislimo, da je "govoriti-kot" lahko del perspektivističnega pristopa, ki ga, kot je videti, zagovarja Fox-Genovese, ko govori o ženskah, ki pišejo in govorijo v imenu svoje vrste.

Zaključek

Iz različnih tem, ki sem jih tu obravnavala, bi moralo biti razvidno, da se je zgodil nekakšen "avtobiografski obrat" v literarni teoriji in da je avtobiografija kot vrsta pisanja igrala središčno vlogo v teoretičnem obravnavanju literature in identitete. Prav tako kot pravkar omenjenih zvez med avtobiografijo in feminističnim mišljenjem ter načinom, kako so jo feministke in drugi uporabljali kot orožje proti neosebni teoriji in grandioznim abstrakcijam, se je treba spomniti izredne pomembnosti avtobiografskih tem za eksistencialistično filozofijo. Prej smo omenili disciplinarne spopade pri avtobiografskem projektu in željo po priznavanju jaza ali subjekta, ki se manifestira v različnih disciplinah – proces, ki se še ni končal. Ni bilo časa, da bi raziskala politične in kulturne premike, zaradi katerih je postala identiteta tako sporno vprašanje, niti s strani marginaliziranih skupin nujne zavrnitve univerzalističnih teorij. Moje osebno stališče je, da bi bilo škoda, če bi ta zavračanja naletela zgolj na čisto defenzivno reakcijo v obliki izjave "govorim samo zase". Avtobiografija je pomembna, toda enako so pomembne vezi, čepravčasne, ki jih vzpostavljamo z drugimi. In rekla bi, da nam teorije, četudi delne in začasne, dovoljujejo korak onkraj zmede Teorije.

Dr. Laura Marcus (r. 1956) je delala na nekaj univerzah v Veliki Britaniji in ZDA, od 1990 predava angleško literaturo in humanistične vede na Birkbeck Collegeu univerze v Londonu. Raziskuje problematiko s področja literarne teorije, avtobiografije in feminističnega pisanja. - Objavljamo prevod predavanja, s katerim je L. Marcus nastopila v Slovenskem društvu za primerjalno književnost 1. 4. 1992 v Ljubljani; to je poglavje iz njene knjige *Autobiographical Theories: The Making of a Literary Genre*, ki je tik pred izidom pri Manchester University Press. (Prevod: Sonja Stergaršek, redakcija: Jola Škulj.)